

Vad ära betyder i väpnad konflikt och internationell politik

av Carl Johan Ljungberg, Ph D, stats- och litteraturvetare

Paul Robinson: "Military Honour and the Conduct of War from Ancient Greece to Iraq" Cass Military Studies, Routledge, 218 s

Vad får oss människor att tillgripa våld? Handlar det om yttre konflikter kring resurser, jord eller rikedomar? Eller är det en fristående impuls, inbyggd i våra motivationer och ärvd från tidiga utvecklingsstadier?

Det hävdas ibland att vi i dag borde söka förebygga krig och dämpa utrikes konflikter genom att lära oss mer om revirinstinkter, känslor av avund och förnedring. Lika viktiga är frågor om de stridandes ära och självrespekt, såväl inför den egna gruppen som gentemot familj och folk.

Den brittiske militärhistorikern Paul Robinson arbetar bl a med att bringa reda i dessa frågor, som han lockats in på genom studier av soldatbrev avsända från vita ryska enheter 1917-1921. Robinson fann att dessa brev nästan aldrig talade om krigets mål, om politik eller ideologi men desto oftare om den ära (tjest') som bolsjevikerna ansågs ha sårat och som tycktes skänka striden ett långt viktigare motiv än den revolutionära utmaning som utlöste den. Äran visade sig på ett annat

sätt än politiken vara personlig, konkret och fattbar.

I en föredömligt samlad och synpunktsrik bok *Military honour and the conduct of war. From ancient Greece to Iraq* (Cass Military Studies, Routledge, 218 s) söker Robinson visa vad individens behov av att handla ärofullt vid väpnad konflikt betytt i tidigare epoker såväl som i dag. Robinson inbegriper i sin studie även truppers djupare motivation liksom hur äran berörs i diplomatins, stridens och förhandlingsspelets psykologi. Han djupdyker i avgränsade tidsskeden, men lyckas trots avgränsningen ge god historisk överblick.

Vad ära är får sin färg av en rådande tids- och samhällsanda. Ofta tolkas den som synonym med moral och manlighet i karaktär och agerande. Klart är att termen "ära" har inbyggda spänningar. Ära kan i vissa lägen verka återhållande och skonsamt, i andra lägen utlösa krav på hämnd eller "upprättelse". Att summera vad strävan efter ära, positivt eller negativt, totalt sett

har betytt går knappast. Att värna den är en del av vår mänskliga natur. Lika självklart som att den delvis är kulturbetingad och som boken visar kan fostras och formas enligt tidens och platsens ideal.

Att vi människor lika mycket som av fakta lever av symboler och värderingar visar sig i de sammanhang som rör våldets motiv. Likaså spelar litteraturen och konsten roll, inte bara i den klassiska epoken med dess manande hjältediktning – tänk t ex på Xenofons Anabasis (Kyrosexpeditionen) med dess återkommande tonvikt på ära och uthållighet. Ännu i 1800-talets amerikanska sydstater omvittnade man vad skönlitteraturen, då bl a i form av Sir Walter Scotts uppskattade romaner, betydde för att göra moralen och äran fattbar. Dagens berättelser och filmer med krigsmotiv ger likaså äran utrymme i förloppen.

Medan antikens Grekland allmänt brukar tillskrivas humana och vidsynta drag, ger det på krigets område bilden av att statsstaternas ledare och strateger (inte bara Spartas) handlade märkligt avundsam, omoget och lättstött varför tröskeln för krig sänktes. Många vet att det peloponnesiska krig som Thukydidens så väl skildrat var en prestigefylld affär. Att de stridande i dåtida krig på gränsen till anarki hyllade den personliga äran och tapperheten tenderade tyvärr att öka och förlänga våldet. Jämfört med Grekland tycks då antikens Rom med dess alltmer professionella förband ha fört krig mer ordnat och disciplinerat. Man krävde visserligen ”villkorlös kapitulation” av de slagna men erbjöd dem i gengäld ganska generösa fredsvillkor, varför

krigets sår snabbare läkte. Äran blev här en sak för kollektivet, för den rationalitet vars regler instiftades och uppehölls av staten.

Jämte tekniken inverkade nog enligt Robinson inget så starkt och långvarigt på krigsföringen som kristendomen. Budet att älska sina fiender blev i sin skenbara absurditet inte utan verkan, även om det fick kompromissa med ärans djupa instinkter. Den kristna ridderligheten bröt, fast också den kunde vara brutal och subjektiv, dock med seden att främst söka egen vinning. Nu blev andra än de stridande berörda – inte bara den höga dam, för vilken riddaren enligt sin hederskod i första hand slogs. Häri ligger även ett frö såväl till krigsvanornas senare humanisering som till moderna krigslagar och internationella avtal.

Robinson skildrar såsom britt väl ärans roll i sitt lands historia, inte minst under imperiets tid. En del av oss har väl läst A E W Masons berättelse *De fyra fjädrarna* (1912, även filmatiserad) på detta tema. Att avtvå sig kamraternas anklagelser för feghet och ärelöshet blir för romanens unge officer ofrivilligt en livsuppgift. Robinsons översikt av imperiets England tycks något mer splittrad, men har poänger. Efter att ha slagit Napoleons Frankrike nådde England efter Wienkongressen hegemoni i Väst men åtnjöt därför inte fred utan tvangs driva mindre kampanjer i Afrika och Asien. Under denna tid ersattes enligt Robinson ära som värde med ”den kristna handelns hederskod”. Det gällde nu att i allt ”följa vad ens ärliga omdöme säger” (Kenelm Digby). Fast en gentleman ansågs

böra strunta i andra och lyda sin inre röst, betydde just andras åsikt – respektabilitet – i denna tid mycket. För viktorianerna blev ridderlighet – chivalry – avgörande. Den lärdes ut i skolor och officerskurser och spreds från dessa till den breda befolkningen. Dygder som självuppoftning, vänlighet, artighet mot kvinnor etc gjorde ju även lord Baden Powell till ledstjärnor för den unga scout rörelsen: ”’Country first, self second’ should be your motto.”

Ett nytt drag hos britternas begrepp om ära var att man undvek skryt och brave-rande. Ära borde utövas modest och det personliga exemplet föredras framför teorier. Det var dock inte så lätt i praktiken. Att kulturklyftor och upplevd underlägsenhet t ex hos afrikanska och asiatiska nationer i krislägen kunde utlösa missförstånd gentemot britterna och såra bägge parter stolthet ges det här exempel på. Jämte sådana konfrontationer på högsta nivå spelar samtidigt i en modern, stor armé den egna, lilla enheten roll; det är den man i ökande grad vill vara lojal mot.

Äran har alltid krävt yttre tecken. Den symboliserades hos britterna ännu så sent som på 1880-talet av att regementets fana medfördes i striden. Psykologiskt ersattes äran samtidigt alltmer av plikt (duty), och det var plikten som en soldat nu borde leva upp till. De gamla belöningarna, chansen till befördran, särskilda omnämmanden, medaljer, hederstitlar etc fortsatte givetvis att användas. Med Krimkriget insågs behovet av att ha flera, och olika slags belöningar till hands. Det berömda Victorikorset infördes 1856 – nytt var att detta

hederstecken kunde ges till stridande ur alla kategorier, senare gavs det även till kvinnor och civilister.

Samtidigt blev äran på 1800-talet mer personlig, mer internaliserad. Enligt författaren Robert Graves tidstypiska iakttagelse från första världskriget ”var den enda sak som respekterades hos unga officerare personligt mod”. Slutsatsen av detta avsnitt är att det i affärnationen England tycks ha dröjt kvar åtskilligt av ett äldre soldatideal, samtidigt som ärans former fick mer med en individuell etik och krav på integritet att göra, samt inte minst lät sig demokratiseras. Trots att synen på ära vidgades, dög det även i industrialismens tid att symbolisera den med Horatius gamla uttryck ”Dulce et decorum est pro patria mori”. (Det är ljuvt och ärofyllt att dö för fosterlandet).

Med förväntan läser man förstås Robinsons kapitel om hur nutida människor ser på äran. Kanske var 1914 den sista gång då trupperna tågade ut under jubel och sång. Sällan har några folk upplevt sin ära så krossad som förlorarna 1918. Inga illusioner tycks hos vår tids människor mer omge kriget. I dag används följaktligen andra uttryck för ära. Man säger sig tvingad att ta till vapen för sin ”trovärdighets” skull, en politiker som förklarar krig kallas ”modig.” Bakom ord som dessa lurar enligt Robinson dock en tidlös ärelystnad. Fast ära som anfört motiv har svalnat, färgar den spelet. Militärakademier lär ut moderniserade, psykologiskt präglade ”hederskoder” och den etiska undervisningen har på visst sätt förfinats. Äran ger i modern form samtidigt militära chefer operativa problem då

de ena sidan antas utföra sina uppdrag effektivt, å den andra väntas så långt möjligt skydda sin trupp.

Det sena 2000-talets stora testfall är här Irakkriget. I Irak ser Robinson ett fall då stormakten USA valt krig, primärt för att avlägsna en tyrann men inte utan prestigeskäl. Man ville rentvå sig från en förolämpning som USA och FN ansågs ha tillfogats av Saddam Hussein. I bakgrunden spelade det slags vårdande av äran in som kvarlevt främst i USA:s sydstater, för övrigt tydligen överrepresenterade i dagens amerikanska armé. Fast denna armé nu är mer psykologiskt beredd, och även satsat mer på gruppsamverkan än under Vietnam-tiden, saknas enligt Robinson ändå inlevelse och respekt för fienden. Att USA:s försvar bytt ut termen soldat mot ”warrior” (kämpe, krigare) ser han som ytterligare ett tecken på att krig i dag heroiseras.

Att befintlig kunskap om fiendens värderingar och psykologi inte alltid väl tillämpas framgår. En intervjuad irakier säger t ex i boken: ”För oss i Fallujah är det en skam när någon bryter sig in i deras hem. Det är en skam när främlingar visiterar deras kvinnor... en skam när någon tvingar en att ligga ned på marken med en sko i nacken... Ens plikt är att angripa [främlingarna], att tvätta bort skammen.” De amerikaner som för att motivera soldaterna

för strid utmålat sina fiender som onda och omänskliga, ses alltså själva som onda och provokatörer, snarare än som fredsstiftare och demokratibyggnare. Motpartens strävan till självhävdelse och krav på upprättelse aktiveras.

Likheterna mellan dagens värld och Europas gryning är trots all olikhet förbluffande många. Människans natur består över tiden. Äran och berömmelsen tycks menar Robinson då som nu lätt bli självändamål, kriget ett medel till dem. Att förstå den ”andres” behov av ära och självrespekt förblir svårt, särskilt som en för Väst svårsmältbar religion (islam) idag spelar in. Fred är likaså svår att sluta, färre krig nu än förr slutar med formellt fredsavtal. Detta samtidigt som dagens soldater på det hela taget behandlar sina fiender bättre än förr, och fler kvinnor i styrkorna enligt hans åsikt möjligen kan bidra till större hänsyn.

Paul Robinson ger sitt viktiga stoff överblick genom rubriker där ”honour” relateras, till krigsorsaker, stridsmotivation, belöningar, sätt att föra kriget etc. Boken är tack vare författarens beläsenhet samt breda och mänskliga perspektiv värdefull. De kräsna litteraturhänvisningarna ökar värdet. Boken bör passa såväl för utrikespolitiskt intresserade som i undervisningen.